

Esbâbü Vürûdi'l Hadîs ile Esbâbü'n-Nüzûl Arasındaki İlişki*

- The Relation Between Esbâbü Vürûdi'l Hadîth and Esbâbu'n-Nuzûl-

Serkan DEMİR**

Atıf/Citation: Demir, Serkan. "Esbâbü Vürûdi'l Hadîs ile Esbâbü'n-Nüzûl Arasındaki İlişki". *Mesned: İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Mesned Divinity Researches*, (Güz 2019-2): 559-565.

İslam âlimleri erken dönemlerden itibaren âyet ve hadislerin doğru anlaşılması için bir takım usûller geliştirmişlerdir. Ortaya konan bu usûllerin çoğunda, nasların doğru anlaşılması için âyetlerin inzâline hadislerin ise irad edilmesine neden olan olayları bilmenin önemine işaret edilerek, nüzûl ve vürûd döneminin tarihi şartlarının dikkate alınmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Nitekim bu ihtiyaç farklı dönemlerde sebep-i nüzûl ve sebep-i vürûd diye iki ilmin ortaya çıkmasında önemli bir rolü olmuştur. Bunlardan sebep-i nüzûl kısaca "Hz. Peygamber'in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut bir sûresinin inmesine yol açan olay, durum ya da soru..."¹ şeklinde tarif edilmiştir. Sebep-i vürûdun ise "Hz. Peygamber'in bir hadisi söylemesine, yapmasına ya da ona ait herhangi bir özelliğın bilinmesine vesile olan her şey" şeklinde tarif edilmesi mümkündür. Öte yandan bu iki ilim dalının aynı dönemde ve derecede geliştiğini söylemek pek mümkün değildir. Örneğın sahabe döneminden itibaren âyetlerin nüzûl sebeplerinin bilinmesi önemli kabul edilmiş hatta kimi sahâbîler inen her âyetin nerede ve kim hakkında indiğini bildiğini söyleyerek bunu bir övünç vesilesi olarak değerlendirmişlerdir.² Oysa bu durum hadisler için söz konusu edilmemiştir. Şüphesiz bunun en önemli nedenlerinden birisi hadislerin vürûd sebebi olabilecek olayların çokluğudur. Zira

* Bu çalışma tarafımızdan hazırlanan "Rivayet Kitaplarında Esbâbü'l-Hadîs" (MÜSBE, 2016) isimli doktora çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, serkan.demir@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2701-0949.

1 Muhsin Demirci, "Esbâb-ı nüzûl", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 360.

2 İbn Saad, *Tabakat*, II, 292 (Hz. Ali'nin sözü olarak); II, 295 (Abdullah b. Mes'ud'un sözü olarak)

Kur'an âyetlerinin ve nüzûl sebab-i olarak aktarılan rivâyetlerin sayısı sınırlıyken hadisler için böyle bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Hatta sebab-i vürûd ilminin –bu konuda yapılan akademik çalışmalar istisna edilirse– geçmişte yapılan bir tanımı bile yoktur. Çünkü bu ilim dalı ile ilgili yapılan tanımlar genellikle onun sebab-i nüzûl ile benzerliğine dikkat çekmek yeterli görülmüştür. Örneğin sebab-i vürûd ile ilgili bize ulaşmış olan ilk eserlerin müellifi olan Suyûtî (ö. 911/1505) bu ilim dalını tarif ederken sebab-i nüzûl ile arasındaki ilişkiye dikkat çekmeyi yeterli görür. Onun söz konusu eserinde konuyla ilgili açıklamaları şöyledir: “*Hadis ilimlerinden biri de, esbâbü nüzûl-i Kur'ân gibi bir ilim olan hadislerin sebeplerini bilmektir (ma'rifetü esbâbihi)*”.³ Klasik dönemde pek çok âlimin sebab-i vürûdun tarifini dahi sebab-i nüzûl üzerinden yapmaları bu iki kavram arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekmeyi gerekli kılmaktadır. Bizim bu çalışmamızda iki kavram arasındaki ilişki maddeler halinde tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada verilecek bilgiler ve yapılacak değerlendirmeler sebab-i vürûdun, sebab-i nüzûl ilmine nazaran niçin daha az geliştiğine ve sebab-i vürûd literatürünün neden daha geç bir dönemde oluştuğuna dair de fikir verecektir.

1. Gerek fakihler gerekse kelâmcılar “sebeb” kelimesini açıklarken, onu hükmün ya da sonucun ortaya çıkması için olmazsa olmaz bir koşul olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla bu iki ilim dalına göre “sebeb”in yokluğu hükmün ya da sonucun yokluğu anlamına gelmektedir. Ancak gerek sebab-i nüzûl gerekse sebab-i vürûd terkinde kullanılan sebab kavramı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü bu iki terkipte kullanılan sebab kavramı, çoğunlukla, ilgili nassın anlaşılmasına yardım eden bir **vesile/araç** anlamındadır. Gerek sebab-i nüzûlün gerekse sebab-i vürûdun bilinmemesi, ilgili nassın kesinlikle anlaşılmayacağı anlamına gelmediği gibi “**söz konusu sebab olmasaydı ilgili nass da kesinlikle olmazdı**” demek mümkün değildir.⁴ Bu ise bu terkiplerde kullanılan sebab kelimesinin istilâhî anlamının fıkıh ve kelâm ilminden farklı olduğunu göstermektedir.

3 Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-Lüma' fi esbâbi'l-hadîs* (nşr. Giyas Abdullatif), Beyrut 2004, s. 55.

4 Değişik disiplinlerde kullanılan sebab kavramlarının içeriklerindeki bu farklılığa rağmen, sebab-i vürûd ve sebab-i nüzûl bilgisi olarak nakledilen sebab ile fıkıh ilmindeki sebebin örtüştüğü durumlar da vardır. Örneğin zina ikrarında bulunan birisine had cezası uygulanması gerektiği yönündeki bir hadiste, zina ikrarı hem hadisin söylenme sebebidir, hem de -fıkıh ilmi açısından bakıldığında- uygulanan had cezasının sebebidir. Bu konu ile ilgili bazı örnekler için bk. Muhammed Asrî Zeynelâbidîn, *Sebeb-i vürûdî'l-hadîs davâbit ve meâyir*, Beyrut 2006, s. 54-59.

2. Sebeb-i nüzûl ve sebeb-i vürûd terkiplerinin ikinci kelimeleri, Kur'ân ve hadisin Müslümanların zihnindeki konumunun yansması olarak özellikle seçilmiştir. Örneğin, “nüzûl” kavramı Kur'ân'ın insanların ihtiyacına göre ilâhî irade tarafından “hariçten” bir lütuf olarak gönderilmesini ifade etmektedir. Nitekim nüzûl kelimesinin içeriğinde bir lütuf ve ikram söz konusudur. Vürûd kavramı ise insanlarla iç içe olan, aynı hayatı paylaşan ve beraber hareket eden Hz. Peygamber'in çevresine “hayatın içinden” müdahalesini anlatmak için kullanılmıştır. Nitekim kelimenin sözlük anlamında birlikte ve beraber ortaya çıkmaya, yolda beraber devam etmeye özel bir vurgu bulunmaktadır.

3. Müfessirler sebeb-i nüzûlün sadece nakille bilinebileceğini ve bu konuda içtihadı gidilemeyeceğini savunurlar.⁵ Benzer durum sebeb-i vürûd bilgisi için de geçerlidir.⁶ Dolayısıyla iki ilim dalı da rivâyetlere dayanmaktadır. Bu nedenle ikisi de kaynaklarının sıhhatinin tesbitinde hadis usûlü kaidelerine tabi olup herhangi bir problem/çelişki durumunda ihtilâfü'l-hadis ilminin metodundan istifade etmektedirler.⁷

4. Bir olayın nüzûl sebebi olarak kabul edilmesi, söz konusu olayın ilgili âyetin nüzûlünden evvel Hz. Peygamber hayattayken vuku bulmuş olmasına bağlıdır. Örneğin Fil sûresine nüzûl sebebi olarak, Hz. Peygamber'in dünyaya gelmesinden önce meydana gelen fil vakasını göstermek doğru karşılanmamıştır.⁸ Benzer bir durum bazı farklılıklarla sebeb-i vürûd için de geçerlidir. Örneğin hadisin gündeme gelmesine vesile olan olay Hz. Peygamber'in vefatından sonra vuku bulmuşsa buna sebeb-i vürûd adının verilmesi uygun görülmemiştir.

5. Bazı durumlarda aynı olay ya da soru hem bir âyetin inmesine (sebeb-i nüzûl) hem de bir hadisin söylenmesine (sebeb-i vürûd) vesile olabilmektedir.⁹

6. Nüzûl sebepleriyle ilgili rivâyetlerde bazı hususi lafızlar kullanılmaktadır. Bu lafızlar olmadan yapılan nakiller ise genellikle nüzûl sebebi olarak

5 Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 96; Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 2008, s. 75-76.

6 bk. Suyûtî, *Elfiyetü's-Suyûtî fi ilmi'l-hadis* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir) ty. yy., s. 106 (nâşirin açıklaması).

7 Sebeb-i nüzûl konusundaki bazı ihtilâflı rivâyetlerin değerlendirmesi ve âlimlerin bu konudaki görüşlerinin tahlili için bk. Halil Aldemir, “Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yaz 2011, XV, sy. 48, s. 141-156.

8 Suyûtî, *Lübâbü'n-nukûl*, s. 8.

9 Bazı örnekler için bk. Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Tefsîrü Abdürrezzak* (nşr. Mahmud Muhammed Abduh), Beyrut 1999, II, 17, II, 22; II, 230; II, 428; III, 210; III, 292.

kabul edilmemektedir.¹⁰ Sebeb-i vürûd rivâyetleri için ise kullanılan özel lafızlardan ve ifade kalıplarından kesin hatlarla bahsetmek mümkün değildir.¹¹

7. Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin arasındaki tenasübe¹² bağlı olarak bazı âlimler sebeb-i nüzûl bilgisinden evvel âyetlerin kendi arasındaki münasebet ile siyak ve sibakına bakılması gerektiğini savunurlar. Ayrıca bu kanaatte olan kimi âlimlere göre bir âyet hakkında birden fazla sebeb-i nüzûl rivâyeti bulunması durumunda siyak-sibaka uygun olan rivâyet tercih edilmelidir.¹³ Ancak hadis kaynaklarındaki rivâyetler, müelliflerin içtihatları ve amaçları doğrultusunda sıralandığından,¹⁴ bu durum hadisler için söz konusu değildir. Bundan

10 Sebeb-i nüzûle delâlet eden lafızlar sarih ve gayr-i sarih lafızlar olmak üzere ikiye ayrılmış, bu alanda yazılan eserlerde bu lafızların hakiki mânada sebeb-i nüzûle delalet edip etmedikleri detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Bazı örnekler için bk. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul 1994, s. 105-115; İmâdu'd-din, *Esbâbü nüzûl ve eseruhû fi beyâni'n-nusûs*, s. 67-95.

11 Aslında sebeb-i vürûdu ile zikredilen hadislerde de çok kullanılan bazı kalıplarla karşılaşmak mümkündür. Örneğin özellikle rivâyet tefsiri kitaplarında “لما نزلت... قال النبي” ifadesi incelendiğinde bir çok sebeb-i vürûd bilgisi ile karşılaşılabilir (Meselâ bk. Abdürrez-zâk, *Tefsir*, I, 356; 402; II, 54) Hadis kitaplarında da sebeb-i vürûd bilgisini vermek için kullanılan bazı lafızlarla karşılaşılabilir. (bazı örnekler için bk. Sirâc, *İlmü esbâbi vürûd*, s. 39-56) Ancak bu kalıplar sebeb-i nüzûl için kullanılan kalıplar gibi net olmayıp bir kesinlik ifade etmemektedirler.

12 Tenâsüb/Münasebet: “Âyetler ve sûreler arasında icmal-tafsil, umûmîlik-husûsîlik, akîlik-hissîlik yahut bunlardan başka alaka çeşitlerinden birisiyle ya da sebeb-müsebbeb, illet-ma'lul, benzerlik zıtlık gibi zihni bağlarla mâna irtibatı sağlamaktır” (bk. Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, Ankara 2005, s. 10; Bu bilim dalı, âyetler ve sûreler arasındaki ilişkileri, mevcut mushaf tertibinin tevkifi olduğu temeline dayanır. Sûrelerin elimizdeki Mushaf'a göre sıralanmasının Hz. Peygamber'in işaretiyle mi yoksa onun vefatından sonra ashâbın Kur'ân-ı Kerim'i toplayıp bir kitap haline getirmesi sırasında mı oluştuğu konusunda bazı farklı düşünceler vardır (konuyla ilgili farklı görüşler ve değerlendirmeleri için bk. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 144-159) Âyetlerin tertibi ise bizzat ilahî irâde tarafından yapılmıştır. Bu konuda rey ve ictihada yer verilmemiştir (bk. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 100). Kur'ân-ı Kerimin âyetleri çeşitli zamanlarda ve muhtelif vesilelere binaen nâzil olmalarına rağmen aralarında çok sağlam bir irtibat vardır. Kur'ân'ın icazı ile ilgili durumlar münasebatü'l-Kur'ân ile doğrudan ilgilidir. (bk. Faruk Tuncer, *Tenasüp İlmî Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, İstanbul 2010, s. 30-31).

13 Bazı örnekler için bk. Ali Bakkal, “Kur'ân'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi”, *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İstanbul 2009, s. 46-47; Yunus Ekin, *Ebussuûd ve Tefsiri'nde Siyakın Yeri*, İstanbul 2012, s. 163-172.

14 Musannifler, eserlerini oluştururken kendi şahsi düşüncelerinin yanında bağlı buldukları ekolün bakış açısıyla, yaşadığı dönemin ve çevrenin sosyo-kültürel yapısını, toplumsal ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak bir tasnife yönelmişlerdir. Hadislerin kitaplarının tasnif sistemi ile ilgili bazı değerlendirmeler için bk. Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara 2005, s. 191-224; Nevzat Aydın, “Hadislerin İlk Dönem Tasnif Süreci

dolayı kimi zaman hadislerin vürûd sebebine olan ihtiyacı, âyetlerin nüzûl sebebine olan ihtiyaçlarından daha fazla olabilmektedir.¹⁵

8. Sebeb-i nüzûl ve sebeb-i vürûd, Hz. Peygamber'in hayatından itibaren nasların anlaşılmasında önemli görülmüştür. Bununla birlikte sebeb-i vürûd ilminin, sebeb-i nüzûl ilmi kadar geliştiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim hicrî III. asrın başlarından itibaren sebeb-i nüzûl alanında bazı eserler yazılmış olup bunların bir kısmı elimizde mevcuttur.¹⁶ Ancak sebeb-i vürûd ilmi ile ilgili yazılan eserler çok daha sonraki dönemlere aittir. Ayrıca ilk tefsir usûlü eserlerinden itibaren sebeb-i nüzûle tefsir ilimleri içerisinde önemli bir yer verilmişken sebeb-i vürûd, hadis usûlü eserlerinde yeterince yer bulmamıştır. Sebeb-i vürûdun ilk defa bir ilim dalı olarak gündeme geldiği yerlerde ise – yukarıda da dikkat çekildiği üzere- onun sebeb-i nüzûlle benzerliğine dikkat çekmek yeterli görülmüştür.

Sonuç olarak sebeb-i vürûd ilmiyle sebeb-i nüzûl ilmi arasında şu teorik ayrıma da dikkat çekmek uygun olacaktır. Sebeb-i nüzûl bilgisi -çoğunlukla- nastan ayrı bir bilgi olup mushafta nass ile birlikte bulunmaz.¹⁷ Oysa sebeb-i

Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sy. 31, s. 215-218.

15 Kur'ân ve hadisin üslûbundaki farklılıklar onların sebeb bilgisine olan ihtiyaçları da etkilemiştir. Bu konuda Karadâvî şunları söyler: "Kur'ân'ı anlamaya çalışan veya onu tefsir eden kimse için nüzûl sebeplerini bilmesi gerekli olunca hadîslerin vürûd (söyleniş) sebeplerinin bilinmesi daha da fazla gereklidir. Bunun sebebi ise Kur'ân'ın, tabiatıyla umumî ve ebedî olmasıdır. Bazı esaslar ve ibretler alınması dışında, cüz'î şeyleri, detayları ve geçici şeyleri arz etmesi onun şânından değildir. Sünnete gelince, o çok defa bölgesel, cüz'î ve anlık problemlere çözüm getirir. Yine onda Kur'ân'da bulunmayan hususlar ve detaylar vardır. Bu yüzden neyin hâs, neyin âmm, neyin geçici ve neyin kalıcı ve neyin cuzî neyin küllî olduğunu ayırt etmek gerekir. Çünkü onlardan her birinin ayrı hükmü vardır. Netice olarak hadîsin siyakına, ilgili hususlara ve sebeplere bakmak, Allah'ın muvaffak kıldığı bir kimsenin sünneti dosdoğru anlamasına yardım eder" bk. Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem* (trc. Bünyamin Erul), İstanbul, 2009, s. 246.

16 Sebeb-i nüzûl literatürü için bk. Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûl*, s. 75-89.

17 Burada çoğunlukla diyerek bazı durumları istisna etmemizin nedeni bir takım âyetlerde kısa da olsa nüzûl ortamına dair açıklamalarda bulunulmasıdır. Örneğin Tahrîm Süresi'nin (66) 3. ve 4. âyetleri arasında böyle bir durum söz konusudur. Âyetlerin mealleri şöyledir: "(3) Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. (4) Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapsıktı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirsiniz bilirsiniz ki onun dostu ve

vürûd bilgisi metin/nass ile iç içedir. Çoğu zaman rivâyet kitaplarında metinle beraber yer alır ve metin kapsamında değerlendirilir.¹⁸ Bunun doğal sonucu olarak sübûtu kat'î olan âyet metinlerinin anlaşılmasında istifade edilen nüzûl bilgisine âit rivâyetler hiçbir zaman âyet ile aynı sübût değerine sahip olmamıştır. Sebeb-i vürûd bilgisi ise kimi zaman rivâyetin bir cüzü olması hasebiyle sübût bakımından metinle aynı kuvvete sahiptir. Ayrıca sebeb-i nüzûl bilgisinin nastan ayrı olması, erken dönemlerden itibaren bu bilgileri ihtiva eden müstakil eserlerin yazılmasını hızlandırmıştır. Oysa vürûd sebebi olarak aktarılan bilgilerin bir kısmının hadis kitaplarında rivâyetin kendi içerisinde ya da eserdeki farklı bir rivâyetle beraber bulunması müstakil sebeb-i vürûd edebiyatının oluşmasını geciktirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *Tefsîrû Abdürrezzak*. nşr. Mahmud Muhammed Abduh. Beyrut: 1999.
- ALDEMİR, Halil. "Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili". *EKEV Akademi Dergisi*. Yaz 2011, XV, sy. 48, s. 141-156.
- AYDIN, Nevzat. "Hadislerin İlk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme". *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31 / 31 (Mayıs 2011): 199-230 .
- BAKKAL, Ali. "Kur'ân'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi". *Tarihten Günümüze Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*. İstanbul 2009.
- DEMİRCİ, Muhsin. "Esbâb-ı nüzûl". *DİA*. İstanbul 1995.
- Ebü'l-Hasan el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Mâhir Yâsîn el-Fahl), Riyad 2005
- EKİN, Yunus, *Ebussuûd ve Tefsiri'nde Siyakın Yeri*, İstanbul 2012
- KÜÇÜK, Raşit. "Metin". *DİA*. İstanbul 2004, XXIX,
- MUHAMMED ASRÎ, Zeynelâbidîn. *Sebeb-i vürûdi'l-hadîs davâbıt ve meâyîr*. Beyrut 2006.

yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır." Farklı örnekler için bk. el-Bakara 2/215; el-Mâide 5/41-42; Abese 80/1-4.

- 18 Hadis ıstılahında metin kelimesiyle -merfû hadis söz konusu olduğunda- "senedin ardından gelen, sünnet veya hadis tarifinin kapsamına giren Hz. Peygamber'in sözü ya da davranışının ve tasviplerinin anlatımından oluşan lafızlar" kastedilir (bk. Raşit Küçük, "Metin" *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 411). Bu açıdan bakıldığında sebeb-i vürûd bilgisinin doğrudan merfû metin kapsamında değerlendirilmesi her zaman mümkün olmayabilmektedir. Zira kimi zaman sebeb-i vürûd bilgisi hadis metnine vesile olan olayın sahâbe tarafından tavsifinden ibarettir. Ancak bununla birlikte sebeb-i vürûd bilgilerini; rivâyetlerde metninle beraber yer alması ve genellikle hadis metinleriyle aynı tenkid kriterlerine tabi tutulmaları nedeniyle rivâyetin içerisindeki "ikinci metin" ya da "yardımcı metin" olarak kabul etmek mümkündür.

- ÖZPINAR, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara 2005.
- SERİNSU, Ahmet Nedim. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*. İstanbul 1994.
- SİRÂC, Ali Abdullah. *İlmü esbâbi vürûdi'l-hadîs ve mukârenetuhu bi esbâbi'n-nüzûl* (yüksek lisans tezi, 2005), San'a.
- SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-Lüma' fi esbâbi'l-hadîs*. nşr. Gıyas Abdullatif. Beyrut 2004.
- Elfiyetü's-Suyûtî fi ilmi'l-hadîs*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. ty. yy., s. 106.
- el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Şuayb el-Arnaût. Beyrut 2008.
- Esbâbü'n-nüzûl Lübbü'n-nukûl fi esbâbü'n-nüzûl*. Beyrut 2002.
- TUNCER, Faruk. *Tenasüp İlmi Açısından Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*. İstanbul 2010.
- YILMAZ, Mehmet Faik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*. Ankara 2005.
- Yusuf el-Karadâvî. *Sünneti Anlamada Yöntem*. Trc. Bünyamin Erul. İstanbul 2009.